

az oda száműzöttekkel, igyekezett sorsukon enyhíteni.

A kazahsztáni románok életútját a legbehatóbban talán Vasile Soare, Románia 2002 és 2006 közötti kazahsztáni nagykövete tanulmányozta. Ő volt az, aki 2006. június 22. és 23. között Karagandában konferenciát szervezett, amelyen kazah, orosz, kirgiz, üz-bég történészek, újságírók, levéltárosok, valamint az asztanai románok *Dacia* elnevezésű kultúrszervezete vett részt. Ezen a fórumon kerültek nyilvánosságra és tudományos megvitatásra a kazahsztáni román közösség sorsát érintő dokumentumok.

A Szovjetunió szétesése előtti években ez a közösség 33 098 főt számlált. Tizenötödikként tartották számon a Kazahsztánban élő százhusz kisebbség között. A függetlenség kikiáltása (1991) után sokan elhagyták az országot, visszatelepettek Besszarábiába és Bukovinába, vagy valamelyik más újonnan létrejött államba távoztak. Itt 20 054 főt számláló román-moldáv közös etnikai csoportot alkotnak, ebből 594 románnak, 19 460 fő moldávnak vallotta magát. Többségük az ország északi részén él (Pavlodar, Kusztanai, Karaganda, Akmola, Aktobe körzetekben), azaz a szovjet korszak kényszermunkatáborainak, kitelepítéseinek helyszínein.

2006-ban Vasile Soare kezdeményezésére megalakult a Román Kultúrszövetség, amelyre nagy szerep hárult a kazahsztáni románság kulturális életének fellendítésében, a román nyelv szervezett tanításának bevezetésében. A szervezet tagjainak gyermekei vásárnaponként a Kazahsztáni Román Nagykövetségen román nyelvórákra járnak. Megalakult ugyanakkor a *Românaș* elnevezésű tánccsoport, amely az egyetlen román néptánccsoport egész Közép-Ázsiában.

■ FORRÁSOK

<http://romaniidinkazahstan.info/>

<http://point.md/ru/novosti/politika/v-nochj-s-5-na-6-iyulya-1949-goda-bolee-11-tisyach-semej-bessarabcev-bili-vislani-v-sibirj>

Felhasználtam Szagintaj Berdagulova (férje után: Munteanu) és Vasile Soare, Románia jelenlegi moszkvai nagykövetének szóbeli közlését.

2003. május 28-tól a Kazahsztáni Románok és Moldovánok Egyesülete jogi személynként működik. 2005-től létezik egy DACIA elnevezésű román kulturális egyesület, amely 4000 tagot számlál, valamint egy 2006-tól működő BUCOVINA.

A kazahsztáni románok egyik legismertebb személyisége Simion Plămădeală költő, aki az ötvenes években végezte a pedagógiai főiskolát, ahol többek között Grigore Vieru költő volt a kollégája. Számos honfitársával együtt került Kazahsztánba, annak a Nyikita Hruscsov által kezdeményezett kampánynak a nyomán, amely a szűzföldet volt hivatott felszántatni. A költő ugyanis megtagadta, hogy orosz nyelvet tanítson egy Prut melletti román iskolában. Harminc évet dolgozott egy karagandai szénbányában, és közben több száz verset sikerült megírnia orosz és román nyelven. A versei a szülőföld utáni vágyról, a moldávok román identitástudatáról, a szenvedésről szólnak, és máig nagy népszerűségnek örvendnek a fiatalság körében is.

Egy másik markás alakja az az alma-atai román közösségnek a transznisztriai születésű és nemrég elhunyt Mihail Groza. Ő 1960-ban került oda többedmagával, az egyik hruscsovi gyökértelenítési kampány során. Sokoldalú tehetség volt, festett, fényképezett. Ő volt a lelke a *Românaș* nevű tánccsoportnak, így keresett gyógyírt élete végéig tartó honvágyára.

2002-től kezdve a kazahsztáni román nemzetiségűek évente részesülnek a román állam által felajánlott ösztöndíjban. Az ösztöndíjasok kiválasztását az Alma-Ata-i Román Nagykövetség bonyolítja le. Ezen kívül évente tíz román nemzetiességű gyermek nyaralhat a Návodari-i gyermektáborban.

GHEORGHE PETRUȘAN

Magyarországi románok

■ A történelem során a többségi vagy uralkodó nemzet és a nemzetiségek (nemzeti kisebbségek, nemzetrészek, népcsoportok stb.) viszonyát nem valamilyen „objektív mérce” szabályozta, többnyire a többség érdekét kifejező erőviszonyok domináltak, anélkül hogy ez a feudális társadalmakban nemzeti jellegű konfliktusokhoz vezetett

volna. A rendet és a társadalmi békét úgy ahogy az uralkodó, a monarchikus berendezkedésű országokban a király vagy a császár kiegyensúlyozó vagy éppenséggel megosztó politikája biztosította. Kivételt képeznek a vallási és a társadalmi különbségekből fakadó összecsapások. Etnikai disszonanciák az összetartozási tudattal rendelkező né-

pek kialakulásának fázisában, majd a modern nemzetek megjelenésének korában jelentkeznek. A feudális és a modern nemzet közötti határkő általában a francia forradalom, a néppé, majd nemzetté válás eszköze pedig a nyelv és az általa teremtett kultúra.

Magyarországon az uralkodó elit és a más ajkú népcsoportok képviselői közötti nézeteltérések a reformkorban jelennek meg az anyanyelvért kibontakozó harcokban, ami a nemzeti jelleg megjelenítésének legfőbb eszköze. Azt követően, hogy a magyar nemesség sikeresen verte vissza II. József császár 1784. évi nyelvrendeletét, amellyel a német nyelvet tette hivatalos nyelvvé a latin helyett Magyarországon, és az 1791-ben Kolozsváron tartott diétán biztosítja a magyar nyelv zavartalan használatát, sorra jelentkeznek hasonló, önazonosságukat kifejezésre juttató igényekkel más nemzeti közösségek is. Az 1700-ban Rómával egyesült, a bizánci eredetű, ószláv nyelvi köntösbe burkolt keleti egyházzal és civilizációval szakító erdélyi és magyarországi románság kb. 50 százaléka a nyugati vallási és világi értékrendet választja, s történelme során először lép elő nemzeti érdekeket és egyenlő társadalmi bánásmódot követelő politikai programmal. Ez *Supplex Libellus Valachorum* néven maradt ránk. Nyugati egyetemeken nevelkedett és a nemzeti tudatot meglepő eredményességgel terjesztő Erdélyi Iskola (*Școala Ardeleană*) követői – legismertebb képviselői Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior – fogalmazták meg és terjesztették elő a magyar és az osztrák hatóságok számára. A románság kulturális érdekeinek nagy harcosa Ioan Inochentie Micu-Klein, aki összromán sérelmeknek ad hangot (nem véletlen, hogy a bécsi udvar számára kellemtelenné vált görög katolikus püspök római száműzetésben fejezi be életét).

A létszámában és nemzeti tudatában megerősödött, immár Erdélyben többséget alkotó románság nyugati orientációja nemcsak a latin gyökerekhez való visszatérést, hanem a három (magyar nemesség, szász és székely) rendi nemzet jogaival egyenlő politikai, vallási és társadalmi státus követelését is jelenti. Ez az öntudat és az 1848. május 15-én a balázsfalvi nagy nemzetgyűlés 16 pontjában Simion Bărnuțiu által megfogalmazott számos követelés – minden jel szerint – meglepte Kossuthot és a magyar liberálisokat, akik „egy és oszthatatlan magyar nemzet”-ben gondolkodva nem számoltak a nemzetiségek önálló entitásként (nemzetként) való fellépésével, külön politikai jogok követelésével, és úgy vélték, azok megelégednek az állampolgári jogegyenlőséggel. Pedig a nemzeti mozgalmak kibontakozásá-

nak idején, különösen a reformkori pozsonyi diétán zajló vitákban a magyarság és a vele együtt élő nemzetiségek viszonya s az együttélés perspektívája fontos nemzeti kérdésként szerepel. Elég csak Széchenyi István intelmeire gondolni. A „legnagyobb magyar” több tanulmányában, beszédében kellő időben figyelmezteti Kossuthot és liberális híveit a magyarságra leselkedő veszélyekre, a gyors magyarosításhoz fűzött illúziókra, és humanus, megértő bánásmódot követel a nem magyar, önálló nemzeti életre vágyó-törekvő közösségek számára, amelyre egyébként a liberálisok még éretleneknek tartják azokat. Elvben a magyarosítással a liberális és a konzervatív tábor lényegében egyetértett. Széchenyi elsősorban a módszert kifogásolja, a másság iránti nagyobb megértést és türelmet kéri számon a nézeteit elutasító liberálisoktól. A kulcskérdés mind a magyar, mind a más nemzetiségűek számára a nyelv volt, amely nélkül nincs sem nemzetiség, sem önálló nemzeti élet. Az első törésvonalak magyarok és nem magyarok között e kérdés kapcsán jelentkeznek, miután 1791 után az intézményrendszer és a közélet nemzeti jellegének kidomborítása a magyar nyelv használatának általánossá tételét igényelte. A magyar nyelv uralkodó nyelvvé nyilvánítása az iskolával kezdődött, 1830-tól az állami hivatalok magyarosításával folytatódott, 1844-ben pedig a latin helyett a magyar lett az állam hivatalos nyelve. Azt követően, hogy a magyarok kemény harcok árán elfogadtatták a bécsi udvarral a magyar nyelv államnyelvként történő bevezetését, nyelvi kérdésben a többi nemzetiség is állásfoglalásra kényszerült, mind a saját, mind az államhatalom birtoklásáért küzdő felek nyelvével (magyar) kapcsolatban. A horvátok már e kibékíthetetlen magyar-osztrák párharc kezdetén a latin továbbélése mellett kardoskodtak, az autonómiát preferáló erdélyi románság a saját nyelvhasználat mellett áll ki, a magyarországi románok pedig a magyart ismerik el államnyelvként. A kiváló ügyvéd és dúsgazdag macedoromán származású Emanuil Gojdu elsőként adott be magyar nyelvű keresetlevelet a pesti és a budai tanácsokhoz, és hogy állásfoglalását egyértelművé tegye, a pesti görög-román egyház jegyzőkönyvei vezetésének német nyelvét magyarra változtatta. A magyar nyelv melletti kiállás nemcsak pillanatnyi taktikai megfontolást tükröz, hanem meghatározza a magyarországi románság későbbi hozzáállását a közös hazához, amelynek meghatározó eleme a két nép, a magyarság és a románság sorsközösségének elismerése és elfogadása, az ebből fakadó együttműködés kényszere, a közös haza építése.

Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején kerül napvilágra a több mint kétfélmillió erdélyi és magyarországi román nemzeti közösség politikai arculata, nemzeti kérdésben vallott nézete. Az előbbieket politikai követeléssel állnak elő, Erdélynek autonómiát és önálló nemzetként történő elismerést igényelnek, az utóbbiak, a magyarokkal együtt Erdély és Magyarország unióját akarják, ezért 1848. május 21-én Gózd pesti házában elfogadott petíciójukban csupán nyelvi és vallási követelésekkel lépnek fel. Sem Gózd, sem a bánási románság képviselőjében fellépő Eftimie Murgu nem vesz részt a magyarság nemzetegyesítő törekvéseit keresztező, a nemzeti különállást hangoztató erdélyi románok balázsfalvi gyűlésén. Az erdélyi románság 1848 őszétől – Andrei Şaguna püspök vezérletével – Bécsben bízott, onnan várt segítséget a nagyszámú panaszlevélben és gyakori udvari audiencián előadott sérelmek orvoslásához. A magyarországi románok többsége a magyar szabadságharc híve, Kossuth kérelmetlen szentenciájának elfogadója („én soha, de soha a magyar szent korona alatt más nemzetet és nemzetiséget, mint a magyart, elismerni nem fogok”). A franciáktól átvett életidegen felfogás volt ez, az „egy állam, egy nemzet” torz valósága. Ezt az államnemzet-felfogást hangoztatta Kossuth 1848 áprilisában a Pozsonyba érkező szerb delegáció előtt is, ami szembeállította az erdélyi románokat és a délvidéki szerbeket a forradalommal, és napjainkig surlódásokat okoz a nemzetállamokban a többség és a kisebbség között. (Egyesek a megkülönböztetést magát is elutasítják.)

A magyar szabadságharc leverésével a nemzetiségek úgy is elvesztett, a nemzeti törekvéseiket nem akceptáló bécsi udvar a magyarokkal köt szövetséget, anélkül hogy politikai követeléseiket orvosolta volna. A 48-as súlyos konfliktusoknak azonban volt részleges foganatja. Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac és más havasalföldi és magyarországi Kossuth-párti román (Ioan Dragoş) kitartó ösztönzésére 1849. július 14-én Szegeden aláírják a magyar–román „megbékélési tervet”, amely *önálló nemzetiségként* (nem nemzetként!) ismeri el a románságot, és részére széles körű nyelvhasználati jogokat helyez kilátásba. Ilyen szellemű volt a két héttel később, július 28-án e városban elfogadott képviselőházi határozat is a nemzetiségekről. A világosi fegyverletétel, a magyar szabadságharc vérbefojtása miatt azonban nem valósult meg. Az akkori nemzetállami felfogás szerint liberálisnak mondható elvek ismét megjelennek a magyar közgondolkodásban, és az 1868-as nemzetiségi tör-

vény alapját képezik. Az 1867-es kiegyezéssel a magyar–osztrák közjogi viszony átmenetileg megoldódott. A nemzetiségi kérdéstről ez nem mondható el, mert bár liberális, megengedő jellege miatt ez a 19. századi európai gyakorlathoz képest megengedőnek, toleránsnak tűnt, az egy és oszthatatlan magyar nemzeti alapvetések miatt a nemzetiségek képviselői erősen elleneztek, és nemzetük fejlődését, kiteljesedését jobban szolgáló föderális megoldás elvét tették magukévá. A törvény megengedő, nyelvi és kulturális jogokat deklaráló írott betűjéhez azonban nem párosult a végrehajtáshoz szükséges feltételeket biztosító politikai akarat. A magyarbarát, pontosabban a magyar haza, a nemzetállam odaadó híve, Moldován Gergely 1894-ben Kolozsváron megjelent *Magyarok, románok* című művében így értékelte az 1868-ban megalkotott törvényt: „Bár sohasem alkotta volna meg! Mert ha megalkotta, meg kellett volna tartani, de nem tartotta meg... Az egyes hatóságok, különösen nyelvi kérdésekben, a törvény fölé helyezkedtek, s a kormánynak nem volt elég ereje a törvény tiszteletét keresztülvinni.” (11. lap) Sokan vallják, a „magyarság tragédiája” abban keresendő, hogy az 1867-es kiegyezés utáni kedvező politikai kontextusban a magyarság sem saját magát, sem a nemzetiségekkel nem tudott kiegyezni. Kevesebb azoknak a száma azonban, akik elismerik, hogy a kisebbségben lévő uralkodó osztály nemzetállami keretek között a nemzetiségi kérdést a jogegyenlőség alapján megoldani nem képes. Pedig erről van szó! Önzó politikai rövidlátás eredménye, hogy a dualizmus kori magyar elit a saját érdekeit sem felismerve nem a méltányos megoldás felé mozdult el, nem vette figyelembe a közös hazát stabilizáló, a föderális, a helyi nemzetiségi autonómiák felé mutató nemzetiségi kezdeményezéseket. A homogenitást szorgalmazó politika kap prioritást, hiszen a nemzetállam lényege az egységes, egynemű s hatékony politikai nemzet kialakítása s nem az ezzel ellentétes irányba mutató, sokszínű multikulturalitás. Csakhát az a bizonyos centripetális erő, az asszimilációs politika gyengébbnek bizonyult a centrifugális erőknél, a nemzetiségi követeléseknél. Erre a kiegyezéskor és az 1868-as nemzetiségi törvény elfogadásakor kevés magyar gondolt, Széchenyi figyelmeztetései már rég feledésbe merültek. Pedig a többséget alkotó nem magyar nemzeti közösségek időben intették a magyarokat, ezért utasították el a kiegyezést és a nemzetiségi törvényt is, amely ezt a politikát volt hivatott szolgálni. (A közvélekedés szerint a kiegyezésnél a magyarság számára jobb alternatíva nem kínálkozott,

a nemzetiségek számára azonban elfogadhatatlan volt.) Az 1879 és 1907 között hozott iskolai oktatást szabályozó rendelkezések, különösen a Lex Apponyi ezt a politikát szolgálták ki. E politika hozadéka, hogy 1910-re a magyarság létszáma valamelyest meghaladta a 13 nemzetiség összlétszámát, de az I. világháború küszöbén/idején nyilvánvalóvá vált, hogy a birodalom menthetetlen, ennek egyik fontos oka pedig a nemzeti-nemzetiségi kérdés megoldatlansága.

Az Osztrák–Magyar Monarchia román-sága ugyanolyan megosztott maradt, mint 1848-ban. 1869-ben a magyarországi és a bán-sági, valamint az erdélyi románok külön-külön pártba tömörültek, az erdélyi románok a kiegyezés elleni tiltakozás jegyében a politikai passzivitást, a magyarországiak viszont az aktivitást, a politikai életben való részvételt választják, de a nemzetiségi törvény értelmében betiltott pártjuk helyett magyar pártszínekben vesznek részt a parlamenti választásokon. 1881-ben két párt Román Nemzeti Párt néven egyesül, de a két román közösség továbbra is külön politikai utat jár be 1905-ig, amikor véget vetnek a megosztottságnak, ami azzal jár, hogy a Román Nemzeti Párt a jövőben konszenzusos politikát folytat, amelynek nyilvánvaló célja az egységes román politikai nemzet megteremtése, majd a Romániával való egyesülés. Elemzésünk szempontjából mindenekelőtt az ún. magyarországi románság vezetőinek szakítása azzal az országgal, amelyet eddig hazájának vallott, és 1848 óta a birodalmon belül, a magyarokkal együttműködve keresik boldogulásukat. Még a sokáig vívódó magyarországi román szociáldemokraták is végül a Iuliu Maniu, Vasile Goldiş, Alexandru Vaida-Voievod, Ştefan

Cicio-Pop által hirdetett Romániával való egyesülés mellé állnak. A magyarsággal és a hajdani magyar hazával való szakítás akkor pecsételődött meg végérvényesen, amikor 1918. október 12-én a nagyváradi Aurel Lazăr házában Vasile Goldiş vezérletével megfogalmazták a románság önrendelkezését kimondó dokumentumot, amelyet október 18-án Alexandru Vaida-Voievod olvas fel a magyar parlamentben, és ezzel Gyulafehérvárra szegezik tekintetüket.

A trianoni döntést követően Magyarországon maradt kisszámú és szétszórta élő román közösség (kb. 30–40 000 fő) önálló nemzeti életre több évtized erőfeszítései árán tudott csak képezzé válni. A II. világháború után, 1946–1949 között létesített általános iskolák, a gyulai román gimnázium és a szegedi román tanszék mentette meg a teljes beolvadástól. Több évtizedre volt szűksége, hogy kialakuljon az a maroknyi értelmiségi réteg, amely még életben tartja. Veszélyeztetett nemzeti közösség, amelynek politikai erő nem képezvén, a túlélésért folytatott harc jutott osztályrészül.

Eszmefuttatásunk summázata nem lehet más, mint az, hogy a francia nemzettypus/nemzetállami felfogás szerint berendezkedett, hosszabb-rövidebb feudális, rendi nemzettel rendelkező államok, rendeltetésükénél fogva, a polgárság politikai és társadalmi érdekeit szolgálva, olvasztótégelyként működtek, ezért nem alkalmak a többségi nemzet és a nemzeti kisebbségek viszonyának harmonikus kialakítására, rendezésére. Az I. és a II. világháború utáni államalakulatok történetéből mindegyik az a tanulság vonható le: a nemzetállamot modernizálni nem lehet, csak meghaladni.

VASILE SEBASTIAN DÂNCU

Román bevándorlók

Olaszországban és Spanyolországban

■ 1996-tól kezdődően az európai államok közül Olaszország és Spanyolország vált a Romániából ideiglenesen vagy állandó jelleggel kivándorlók legnagyobb tömegének célpontjává.

Vajon spontán, tudatalatti tendencia volt az, hogy e két ország felé tájékozódjanak? Léteztek objektív tényezők, melyeket a fennálló társadalmi-gazdasági állapot indukált, azon kívül, hogy ezek a célországok anyagi lehetőségek szempontjából felülmúlták a romániai szttenderdeket?

Valószínű, hogy mindkét kérdésre igenlő választ lehet adni; az egyikre antropológiai, a másikra szociológiai szempontból. Egyfelől a közös latin gyökerek gyors alkalmazkodást tettek lehetővé, könnyebb beilleszkedést, és – ebből kifolyólag – a helyiek nagyobb toleranciával viszonyultak a bevándorlókhoz. Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy az olasz és a spanyol munkapiacon olyan rések keletkeztek, amelyekre a román társadalom azonnali válasszal szolgált. Amint Romániában felszámolták a mezőgaz-